



Щодо оформлення порівняльного матеріалу для проведення судової почеркознавчої експертизи

Наталія Сиротенко

старший науковий співробітник, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2023-6518>, e-mail: nsirotenko110316@gmail.com

Валентина Абросимова

старший науковий співробітник, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3767-5303>, e-mail: abrosymova1985@gmail.com

Публікацію присвячено актуальній проблемі почеркознавства — підготовці порівняльного матеріалу, необхідного для проведення судової почеркознавчої експертизи.

Ключові слова: зразки; порівняльний матеріал; почерк; вільні зразки; умовно-вільні зразки; експериментальні зразки; якість; достатність.

On the Preparation of Comparative Material for Forensic Handwriting Examination

Natalya Syrotenko, Valentyna Abrosymova

The publication is dedicated to the current problem of handwriting analysis — the preparation of comparative material necessary for forensic handwriting examination.

Keywords: samples; comparative material; handwriting; free samples; conditionally free samples; experimental samples; quality; sufficiency.

Запорукою розв'язання почеркознавчих завдань, поставлених перед експертом, є наявність належного порівняльного матеріалу — зразків підпису та почерку особи (осіб), що ідентифікують.

Неякісний порівняльний матеріал може вплинути на вирішення експертом-почеркознавцем питань за суттю, а його використання — привести до експертних помилок.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі — *Інструкція*) на дослідження необхідно надавати об'єкти та зразки для порівняльного дослідження

(п. 3.2. Інструкції), а в разі недостатності таких експерту надається право заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків (п. 2.1. Інструкції). Для захисту експерта від помилок за недостатності порівняльного матеріалу для прийняття конкретного рішення щодо поставлених запитань та незадоволенні клопотання йому надається право відмовитися від їх вирішення та скласти мотивоване повідомлення про неможливість надання висновку (п. 4.10. Інструкції) [1].

Зразки — це об'єкти, які безсумнівно походять від об'єкта, який підлягає ідентифікації, і відображають



його ознаки. Зразки класифікують: 1) за характером — зразки, що відображають спосіб дії об'єкта (зразки почерку, що відображають письмові навички людини), 2) за часом і умовами виникнення — зразки, що виникли до розслідуваної події і не пов'язані з нею (вільні зразки); зразки, що виникли під час розслідуваної події, але не у зв'язку з розслідуванням справи (умовно-вільні зразки); зразки, що виникли у зв'язку з розслідуванням справи (експериментальні зразки).

Важливість вільних зразків почерку (підписів) для судово-почеркознавчого дослідження неоціненна насамперед тому, що в них найбільш повно та правильно відображені стійкі та характерні для певної особи писемні навички.

Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень (далі — *НМР*) вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справі про адміністративні правопорушення, цивільні, адміністративні або господарські справи і не пов'язані з їх обставинами. Умовно-вільними є зразки почерку та/або підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами (п. 1.3. *НМР*) [2].

Доцільно зазначити, що за датою складання вільні зразки почерку та/або підпису мають передувати даті складання спірного (досліджуваного) документа (документів). Оскільки, якщо досліджуваний документ, можливо, буде доказом протиправної діяльності особи в певний період, то можна припустити, що зазначена особа у цей період, ймовірно, могла змінювати власний почерк (підписний почерк) з метою уникнення відповідальності надалі. Тобто усі документи, що виконані після дати складання досліджуваного документа (досліджуваних документів) доречно відносити до умовно-вільних зразків. До вільних зразків належать офіційні документи, що посвідчують особу.

Умовно-вільні зразки в документах матеріалів справи (процесуальних документах) часто викривлені як ненавмисно внаслідок хвилювання особи, яку перевіряють (підписання протоколів, пояснень тощо), так і навмисно з метою залишитися безкарним, завадити проведенню експертизи.

Експериментальними зразками почерку та/або підпису є зразки, виконані за завданням органу (особи), який (яка) призначив (-ла) експертизу (залучив (-ла) експерта) (п. 1.3. *НМР*).

Критерієм відповідності зразків підпису та почерку є їхня достовірність, тобто безсумнівна (безперечна) належність певній особі [3, 4].

Оскільки матеріали для проведення судових почеркознавчих експертиз надаються правоохоронними органами, що призначають їх, а, згідно з чинним законодавством, експертові



заборонено самостійно збирати матеріали, що підлягають дослідженню, а також самостійно вибирати вихідні дані для проведення експертизи, то відповідальність за надання достовірних зразків покладається на зазначені слідчі органи, суди (осіб).

Перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів справи орган (особа), який (яка) призначив (-ла) залучив (-ла) експерта, має пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації. Потім порівняти документи, що містять вільні зразки, з умовно-вільними зразками (протоколами, постановами, показаннями, поясненнями, іншими процесуальними документами, долученими до кримінального провадження, цивільної / господарської / адміністративної справи). У документі, що є підставою для проведення експертизи, орган (особа), який (яка) призначив (-ла) залучив (-ла) експерта, зобов'язаний (зобов'язана) зазначити документи, у яких містяться вільні, умовно-вільні зразки почерку та/або підпису особи (указати назву та дату складання документа, місце розташування зразка: графу, рядок тощо).

Під час перевірки достовірності вільних та умовно-вільних зразків часто виникають труднощі, оскільки не завжди їх можна пред'явити певній особі, ймовірному виконавцю (через смерть, фізичну відсутність, хворобу тощо). У такому разі необхідно пред'явити зазначені документи особам, які можуть добре знати людину, яку перевіряють (рідні, співробітники тощо). Не слід виключати випадки, коли слідчий (суддя) може бути невір-

но орієнтований імовірним виконавцем або іншою зацікавленою особою, яка має відношення до відбирання. Тому під час формування порівняльного масиву слід спиратися на офіційні документи, які з більшою ймовірністю підписані (виконані) особою, що підлягає ідентифікації (заява про видачу паспорта, посвідчення тощо).

Отже, вивчаючи достовірність вільних та умовно-вільних зразків, наданих для проведення порівняльного дослідження (досліджень), експерт повинен ретельно дослідити кожен наданий документ.

У разі виникнення сумніву щодо належності підписів або рукописних записів певній особі експерт направляє їх органу (особі), що призначив (-ла) судову почеркознавчу експертизу, з клопотанням про затвердження належності даних почеркових реалізацій зазначеній особі. Якщо встановити належність зразків неможливо, експерту слід виключити їх з переліку використовуваних під час проведення дослідження зразків.

Критерієм якості наданих зразків слугує їх відповідність (сумісність) досліджуваному об'єкту. Тобто документи, що надаються як вільні та умовно-вільні зразки почерку та/або підпису певної особи, мають відповідати досліджуваному документу, по-перше, за літерним складом (якщо досліджується рукописний запис, зразки мають містити рукописні записи, що складаються з літер, аналогічних досліджуваному) по-друге, під час дослідження цифрового запису у зразках мають бути аналогічні цифрові записи.



Також бажано, щоб зразки відповідали досліджуваному документу (об'єкту) за часом виконання, за видом матеріалу письма (папір, прилад для письма тощо), за формою документа (накладні, відомості тощо), за його змістом та цільовим призначенням (розписки, договори, заяви тощо).

Якщо текст (підпис), що підлягає дослідженню, виконаний друкованими літерами або спеціальним (креслярським) шрифтом, слід знайти та надати аналогічні вільні (умовно-вільні) зразки.

Слід зазначити, що з метою повного виявлення варіативності почерку (підпису) особи, яку перевіряють, доцільно надавати вільні та умовно-вільні зразки, розміщені в різнохарактерних документах за значний період часу, а не тільки ті, що належать до того ж часу, що й досліджуваний документ, особливо, якщо досліджується почерк (підпис), який містить ознаки порушення рухів та/або такий, що належить особі похилого (старечого) віку [5].

До того ж необхідно повідомляти експерту відомості про вік, освіту, спеціальність, письмову практику, хвороби, які б могли вплинути на почерк особи, яку перевіряють. Важливо, щоб дані відомості були надані офіційно (медична карта, виписка з медичної карти, довідка тощо).

Вагомий вплив на проведення судової почеркознавчої експертизи мають експериментальні зразки почерку та/або підпису особи, яка підлягає ідентифікації. Порівняння вільних (умовно-вільних) та експериментальних зразків між собою дає можли-

вість експерту, з одного боку, перевірити достовірність вільних зразків, з іншого,— встановити, чи немає спотворень почерку в експериментальних (умовно-вільних) зразках. Наявність експериментальних зразків поповнює обсяг порівняльного матеріалу за недостатності вільних зразків (можливість виявлення відсутніх в останніх загальних та окремих ознак, характерних для конкретної особи, шляхом вивчення рукопису відповідного до досліджуваного за змістом, літерним та штриховим складом) [6, 7].

Оформлення порівняльного матеріалу для проведення судової почеркознавчої експертизи регламентовано в Інструкції та НМР (п. 1.3.—1.10., 1.13) [1, 2]. Вкрай важливо надавати досліджувані документи та зразки не підшитими до матеріалів справи, оскільки підшиті документи ускладнюють проведення порівняльного дослідження. У разі надання документів (спірного документа та порівняльного масиву) підшитими в томи справи, доцільно надавати дозвіл на розшиття справи. Як варіант, можна документи вкладати в конверти / файли, підшиті в томи справи, опечатані та оформлені відповідними надписами.

Слід враховувати, що строки проведення судової почеркознавчої експертизи, повнота, категоричність і достовірність висновків експерта насамперед залежать від достовірного порівняльного матеріалу. Указані ознаки і є загальними вимогами до нього. Під час підготовки порівняльного матеріалу значну роль можуть відігравати консультації з експертом-



почеркознавцем із питань щодо проведення експертизи за конкретними об'єктами. Подібні консультації мо-

жуть зекономити час, витрачений на складання та виконання клопотань експерта [6, 7].

Перелік джерел посилання

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
2. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.09.2025).
3. Гоменюк І. М., Гонгало С. Й. Зразки для судової почеркознавчої експертизи: проблемні питання одержання та можливі шляхи їх вирішення. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1. С. 122—125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2016_1_22 (дата звернення: 05.09.2025).
4. Бандурко В. В. Порівняльні зразки в почеркознавстві. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 415—423. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.40 (дата звернення: 05.09.2025).
5. Кисельов В. М. Криміналістичне дослідження почерку : текст лекц. Харків, 2023.
6. Сохранич Т. В., Абросимова В. Г. Значення якісного порівняльного матеріалу в судово-почеркознавчій експертизі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 271—277. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2011_11_38 (дата звернення: 05.09.2025).
7. Плохотный О. В., Кузнецова С. В. Особенности подготовки сравнительных материалов для почерковедческой экспертизы по гражданским делам. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2005. Вип. 5. С. 190—194.